

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340:12

Любов Ватаманюк

Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кафедра теорії та філософії права,
аспірант I року навчання спеціальності 081 “Право”
lyubof13@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВА ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРАВОСУДДЯ В СИСТЕМІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© Ватаманюк Л., 2018

Досліджено проблему національно-правової гармонізації інституту правосуддя в системі інтеграційних процесів та визначено шляхи приведення національного законодавства про інститут правосуддя відповідно до міжнародних стандартів. Фундаментальність гармонізації законодавства України про інститут правосуддя із міжнародними стандартами безпосередньо залежить від етапів її реалізації. Пропонуємо виокремити такі етапи гармонізаційних процесів у сфері судоустрою та статусу суддів: етап формування національно-правового механізму/програми гармонізації законодавства України, судоустрій та статус суддів із міжнародними стандартами; етап порівняльно-правового аналізу та правової експертизи; етап активної модернізації; етап реалізації гармонізаційних процесів.

З'ясовано, що без запровадження мобільних та продуктивних заходів процес приведення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів ООН, РЄ, ЄС фактично залишатиметься на рівні проголошень і побажань, а приєднання України до міжнародних правових актів, що закріплюють міжнародні стандарти, матиме радше політичний, а не міжнародно-правовий характер.

Ключові слова: інститут правосуддя; інтеграційні процеси; система права; національно-правова гармонізація; держава; принципи та норми міжнародного права; міжнародні стандарти.

Любовь Ватаманюк

НАЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ГАРМОНИЗАЦИЯ ИНСТИТУТА ПРАВОСУДИЕ В СИСТЕМЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье исследована проблема национально-правовой гармонизации института правосудия в системе интеграционных процессов и определены пути приведения национального законодательства об институте правосудия в соответствие с международными стандартами. Фундаментальность гармонизации законодательства Украины об институте правосудия с международными стандартами напрямую зависит от этапов их реализации. Предлагаем выделить следующие этапы гармонизации их процессов в сфере судоустройства и статуса судей: этап формирования национально-

правого механізму/програми гармонізації законодавства України о судоустройстві і статусі судей з міжнародними стандартами; етап порівняльно-правового аналізу і правової експертизи; етап активної модернізації; етап реалізації гармонізаційних процесів.

Вияснено, що без введення мобільних і виробничих заходів процес приведення національного законодавства в відповідність з міжнародними стандартами ООН, СЕ, ЄС фактично залишиться на рівні провозглашень і побажань, а приєднання України до міжнародних правових актів, закріплюючих міжнародні стандарти, буде мати скоріше політичний, а не міжнародно-правовий характер.

Ключові слова: інститут правосуддя; інтеграційні процеси; система права; національно-правова гармонізація; держава; принципи і норми міжнародного права; міжнародні стандарти.

Lyubov Vatamanyuk
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law

NATIONAL-LEGAL HARMONIZATION OF THE INSTITUTE OF JUSTICE IN THE SYSTEM OF INTEGRATION PROCESSES

The article deals with the problem of the national-legal harmonization of the institute of justice in the system of integration processes and to determine the ways of bringing the national legislation on the institute of justice in accordance with international standards. The fundamental harmonization of the Ukrainian legislation on the institution of justice with international standards directly depends on the stages of their implementation. We propose to distinguish the following stages of harmonization processes in the field of the judiciary and the status of judges: the stage of formation of the national-law mechanism/program for the harmonization of Ukrainian legislation in the judicial system and the status of judges with international standards; the stage of comparative legal analysis and legal expertise; stage of active modernization; the stage of realization of harmonization processes.

It is revealed that without the introduction of mobile and productive measures, the process of bringing the national legislation in line with international standards of the United Nations, the Council of Europe, the EU will actually remain at the level of proclamations and wishes, and Ukraine's accession to international legal acts that establish international standards will have a political, not an international legal nature.

Key words: institute of justice; integration processes; system of law; national-legal harmonization; state; principles and norms of international law; international standards.

Постановка проблеми. Форсований розвиток України як правової держави в контексті інтеграційних процесів спонукає апелювати до практики застосування універсальних принципів і норм міжнародного права, загальновідомих міжнародних стандартів ООН, РЄ, ЄС, спрямованих на вдосконалення вітчизняного інституту правосуддя, підвищення оперативності та ефективності, доступності й прозорості.

Правова система кожної держави є винятковою, функціонує в конкретних історичних обставинах і за визначеного рівня її соціально-економічного розвитку. Інтеграція національного інституту правосуддя до європейського, а відтак світового правового простору повинна реалізовуватися шляхом ініціювання єдиного правопорядку з обов'язковим урахуванням національної ідентичності. Конститутивно важливо є створити ефективний

правовий механізм кореляції національного законодавства із інститутом правосуддя відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідженням проблеми національно-правової гармонізації інституту правосуддя в системі інтеграційних процесів присвячено наукові розвідки вчених М. Анселя, О. Бранд, К. Дейвіса, В. Евальда, П. Леграна, А. Саїдова, О. Тихомирова, К. Цвайгерта та ін. Водночас, науковий доробок деяких із них не виступав як предмет для аналізу у дослідженнях вітчизняних вчених та, відповідно, не враховувався у розробці методології адаптації законодавства України.

Мета роботи – окреслити проблему національно-правової гармонізації інституту правосуддя в системі інтеграційних процесів та визначити шляхи увідповіднення національного законодавства про інститут правосуддя міжнародним стандартам.

Виклад основного матеріалу. Проголошення Україною незалежності і пізніше прийняття Конституції України поклало початок транзитивного періоду у всіх сферах суспільства, з того часу й інститут правосуддя перебуває в умовах “перманентної реформи”, що обумовлює систематичне оновлення національного законодавства, значні організаційні, концептуальні та правові зміни. Проте, така тенденція українського суспільства відкрито опозиціонує конститутивному принципу верховенства права, невіддільним елементом якого є права визначеність. Фундаментальною ознакою означеного принципу є правило резонної стабільності та передбачуваності права, що гарантує стійкість правових принципів упродовж тривалого часу, застерігає від тарабарських змін, тобто, накладаючи певне табу, зобов’язує зберігати баланс інституту правосуддя та стабільності законодавства про нього.

У межах предмету цієї статті зосередимо нашу увагу на практичному аспекті реалізації ідеї єдності як основи гармонізації національного законодавства про судоустрій та статус суддів відповідно до міжнародного стандарту. Правові системи Організації Об’єднаних Націй (ООН), Ради Європи (РЄ), Європейського Союзу (ЄС) виступають, по-суті, фундаментальними формами правової інтеграції й протегують ефективній реалізації ідеї як європейської, так і світової єдності. Правова інтеграція, як невід’ємна складова інтеграційних процесів, ґрунтується на регулюванні об’єднання національних правових систем в монолітний геоправовий простір і процесах їх якісної взаємодії. Правова система, законодавча система та система права виступають одними з визначальних системних категорій в юриспруденції. Правова система зазвичай визначається системою права та законодавчою системою. Дослідник М. І. Байтін зосереджує увагу на тому, що окреслення та висвітлення структури правової системи тісно пов’язане з перебазуванням дефініції правової системи із абстрактно-теоретичного у науково-практичний контекст [1].

Правова система – це міцна єдність системи права й системи законодавства, що взаємопов’язані між собою та зіставляються як зміст і форма. Система права є астральною дефініцією (невидимою), адже віддзеркалює внутрішню будову права, натомість система законодавства є наочно вираженою (видимою), зовнішньою формою системи права. Зазвичай, будь-яка правова система та система права окреслюються системою національного законодавства як комплексом взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, правових норм, принципів, що безпосередньо впливає на природу суспільних відносин у державі, формує правосвідомість, значно удосконалює правотворчий процес, в цілому виступає визначальним стабілізуючим та організуючим фактором [2, с. 14]. Відтак, значна відповідальність за побудову демократичної судової влади в Україні з високим рівнем захисту прав та свобод людини і громадянина, відповідальність за її удосконалення, підвищення прозорості, доступності та продуктивності покладається на нормативно-правову базу. У контексті інтеграційних амбіцій нашої держави екстремним завданням є забезпечення ефективного процесу приведення національного законодавства про судоустрій і статус суддів у відповідність до міжнародних стандартів.

Зважаючи на предмет нашої статті, важливо є звернути увагу на практичну реалізацію механізму імплементації норм і принципів міжнародного права у простір національного законодавства про судоустрій і статус суддів. Так, імплементація застосовується лише у контексті реалізації окремих норм міжнародного права у внутрішньодержавне право та практичну діяльність держави й інших суб'єктів, що навряд чи повною мірою сприятиме досягненню законодавством України про судоустрій і статус суддів відповідності до міжнародних стандартів.

Визначальним аспектом імплементації виступає забезпечення державою виконання міжнародних правових норм (норм-принципів, норм-деклараций, норм-дефініцій, уповноважуючих, зобов'язуючих, забороняючих норм тощо), закріплених у міжнародних нормативно-правових актах, які:

- не завжди закріплюють міжнародні стандарти, впровадження яких у практику відкриває можливість Україні в найкоротший термін утвердити справедливий і незалежний суд, якісно підвищити рівень судового захисту, забезпечити побудову правової держави та розвинутого громадянського суспільства;

- не повною мірою слугують узгодженню спільних поглядів і концепцій розвитку національного законодавства;

- характеризуються певною епізодичністю щодо просторових меж, часових рамок, предметної сфери застосування, що зумовлено їх договірним походженням та особливостями національного механізму правозастосування [2, с. 20].

Серйозним є вирішення іншого концептуального питання: чи можуть міжнародно-правові норми використовуватися у сфері внутрішньодержавних відносин безпосередньо, без проголошення міжнародних договорів джерелами внутрішньодержавного права та без їх трансформації у національне законодавство. Беручи до уваги те, що в ст. 9 Конституції України задекларовано, що міжнародний договір стає частиною національного законодавства лише після його ратифікації [3], застосування лише імплементації матиме надзвичайно низьку ефективність у процесі досягнення національним законодавством про судоустрій і статус суддів відповідності міжнародним стандартам.

Проблема практичної реалізації норм і принципів міжнародного права, які стали частиною національних правових систем, також є досить дискусійною. Матеріальні норми міжнародної угоди не завжди можуть бути належним чином реалізовані через чинні галузеві процесуальні норми внутрішньодержавного права, а спеціальних норм, створених для такого випадку, зазвичай просто немає.

Для приведення національного законодавства про судоустрій і статус суддів у відповідність до міжнародних стандартів важливо не лише імплементувати у національне законодавство декларативні положення міжнародних нормативно-правових актів щодо функціонування демократичної незалежної справедливої судової влади в Україні, а, враховуючи необхідність розв'язання цілого комплексу актуальних питань правосуддя, сформувати ефективну законодавчу базу, спрямовану на закріплення належних організаційних основ національної системи судів загальної юрисдикції, встановлення відповідного порядку формування та функціонування інституту самоорганізації судової влади, оптимізацію статусу суддівського самоврядування в Україні, забезпечення належного кваліфікаційного рівня судді, належного порядку зайняття посади судді суду загальної юрисдикції, порядку застосування до суддів дисциплінарної відповідальності, закріплення порядку належного матеріального та соціального забезпечення суддів, належного судового адміністрування тощо.

Сучасними реаліями є постійне реформування вітчизняної системи правосуддя. В контексті світових та євроінтеграційних амбіцій нашої держави поширеною серед політиків, юристів, науковців та громадськості в цілому є дефініція “гармонізація законодавства”. Розуміння про сутність, зміст, межі, форми та методи реалізації означеного процесу є значно авансованим. Суттєвим недоліком такої ситуації є відсутність і в юридичній літературі, і в нормативно-правових актах України та відповідних міжнародних документах офіційної дефініції цього методу.

Фахові науковці та юристи-міжнародники зосереджують увагу на тому, що саме “гармонізація” еквівалентно відображає сутність процесу створення гомогенного правового

середовища в межах міжнародних/європейських інтеграційних організацій відповідно до моделей, висунутих інституціями ООН, РЄ, ЄС і є значно популярнішим у застосуванні, хоча зміст цього поняття визначається неоднозначно [4, с. 21].

У науковій літературі гармонізація трактується як “узгодження універсальних підходів, концепцій розвитку національних законодавств” [5, с. 75]., “створення загальних правових принципів та окремих рішень” [6, с. 184], “один із визначальних напрямів і форм проведення узгодженого правового розвитку держави” [2, с. 28], процес приведення національного законодавства у відповідність до правових систем провідних міжнародних організацій Європи [7, с. 255].

Незаперечною є позиція Отто Люхтерхандта, що дефініція “гармонізація” максимально відображає “узгоджене співіснування і чинність таких норм, як юридичні принципи і приписи, що походять із різноманітних джерел права”, а один із аспектів, у якому окреслюється завдання гармонізації, репрезентований відносинами “між різними системами правопорядку, що є принципово самостійними та існують незалежно одна від одної, приміром, між правопорядком міжнародного права або європейського і національним правом” [8, с. 57].

Грунтуючись на теоретичних і практичних дослідженнях з проблеми інтеграційних процесів, варто зауважити, що гармонізація законодавства еквівалентно співвідноситься зі цілеспрямованим процесом зближення, узгодження та взаємодії національних правових систем на основі загальних міжнародних правових стандартів, задекларованих у площині відповідного правового простору, який скеровано на узагальнення правових приписів у певних країнах, досягнення консенсусного законодавства, дотримання міжнародних, європейських та національних правових вимог, елімінацію юридичних колізій методом формування та утвердження цілісної правової політик, спільних юридичних принципів, правил, правових стандартів стосовно різних правових систем, що передбачає узгоджену діяльність усіх суб’єктів держави, яка здійснюється у межах їхньої компетенції виважено та послідовно [2, с. 29].

Відтак, ефективність і продуктивність правової гармонізації безпосередньо залежить від наявності національно-правового механізму гармонізації, що зумовлюється визначенням її форм, установленням меж, окресленням предмету, етапів/рівнів, методів і засобів реалізації процесу гармонізації. Форми, межі гармонізації зумовлені приналежністю держави до інтеграційної системи, відтак гармонізація може здійснюватися як на національному/внутрішньодержавному, так і на міжнародному/міждержавному рівні.

Фундаментальність гармонізації законодавства України про інститут правосуддя із міжнародними стандартами безпосередньо залежить від етапів їх реалізації. Дослідниця Пархоменко Н. М. виділяє п’ять етапів гармонізації національного законодавства з європейським і міжнародним правом [9, с. 339–340]. Здійснюючи паралелі та враховуючи досліджену проблематику, а також особливості процесів модернізації судової влади в Україні, пропонуємо виокремити такі етапи гармонізації цих процесів у сфері судоустрою та статусу суддів:

етап формування національно-правового механізму/програми гармонізації законодавства України судоустрій та статус суддів із міжнародними стандартами. На цьому етапі необхідно:

1) визначитися із питаннями, що вимагають оновленого правового регулювання; 2) окреслити коло міжнародних норм, щодо яких необхідно провести гармонізацію; 3) створити матеріально-технічну базу;

етап порівняльно-правового аналізу та правової експертизи положень національного законодавства про судоустрій та статус суддів на предмет їхньої відповідності міжнародним стандартам;

етап активної модернізації національного законодавства про судоустрій та статус суддів України із урахування міжнародних стандартів. На цьому етапі необхідно забезпечити розробку та прийняття нових нормативно-правових актів, внесення змін у діюче законодавство, які б максимально відповідали міжнародним стандартам і не порушували унікальності національної правової системи;

етап реалізації гармонізаційних процесів. На цьому етапі відбувається реалізація гармонізованих актів, здійснюється оцінка досягнутих результатів.

Під час проведення гармонізації національного законодавства про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами необхідно забезпечити якісний переклад міжнародних правових актів, кваліфіковану підготовку законодавчих положень із врахуванням міжнародних стандартів (законів, підзаконних нормативно-правових актів тощо), цілісність і системність процесу гармонізації, потребу в застосуванні нових законодавчих технологій та форм (комплексні акти, узгоджувальні закони тощо), активну участь судових органів у зближенні правових систем.

Процес гармонізації національного законодавства про судоустрій і статус суддів необхідно будувати на засадах аполітизму, підсилювати відповідною технічною допомогою (проведення семінарів, навчань, обміном експертами) з метою підвищення рівня професійної правової культури суддів та інших працівників судової системи, здатних до ефективної реалізації приписів міжнародного права, міжнародних стандартів ООН, РС, ЄС, здатних брати участь у вирішенні різноманітних проблем у світовому правовому просторі. Дієвим чинником забезпечення незалежності гармонізаційних процесів є контроль відповідних інтеграційних органів, наприклад, Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), Європейської комісії ЄС за їх реалізацією.

На національному рівні доречним було би функціонування органу, відповідального за впровадження в законодавство України норм і стандартів ООН, РС, ЄС, функціонування якого доцільно скоординувати відповідно до принципу поділу влади та наділити повноваженнями щодо формування національно-правового механізму/програми гармонізації, активної модернізації національного законодавства, реалізації гармонізаційних процесів, аналізу їх ефективності тощо. Такий підхід забезпечив би принцип незалежності кожної гілки влади в процесі реформування, вдосконалення, досягнення відповідності міжнародним стандартам тощо.

Висновки. Без запровадження мобільних та продуктивних заходів процес приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами ООН, РС, ЄС фактично залишатиметься на рівні проголошень і побажань, а приєднання України до міжнародних правових актів, що закріплюють міжнародні стандарти, матиме радше політичний, а не міжнародно-правовий характер.

Отже, з метою ефективного та продуктивного регулювання й реалізації процесу гармонізації законодавства України про інститут правосуддя, як процесу створення правового режиму у сфері судочинства за допомогою правових норм, заснованих на стандарті, неабияке значення має окреслення змісту міжнародних стандартів судоустрою та статусу суддів, їхня класифікація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байтин М. И. *Право и правовая система: вопросы соотношения. Право и политика.* – № 4. 2000. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://elib.org.ua/politics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1096455132&archive.
2. Саленко О. В. *Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами.* – Київ: Алерта, 2016. – 276 с.
3. Конституція України. База даних “Законодавство України” / ВР України. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Опришко В. Ф. *Теоретичні та практичні аспекти механізму гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, жовт. 1998 р. – К.: 1998. – С. 11–25.*
5. Тихомиров Ю. А. *Курс сравнительного правоведения.* – М.: Норма, 1996. – 432 с.
6. Марченко М. Н. *Сравнительное правоведение : учеб. для юрид. вузов.* – М.: Зерцало, 2001. – 560 с.
7. Рабінович П. М. *Законодавство України та норми міжнародного права: критерії відповідності. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, жовт. 1998 р. – К.: 1998. – С. 251–256.*
8. Люхтерхандт О. *До проблеми гармонізації законодавства України з Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф. Інституту законодавства Верховної Ради України.* – К.: 1998. – С. 57–58.
9. Пархоменко Н. М. *Гармонізація законодавства*

України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. – Часопис Київського університету права. 2012. – № 1. – С. 338–343. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_1_86.

REFERENCES

1. Baitin M. I. *Pravo i pravovaya sistema : voprosy sootnosheniya* [Law and legal system: questions of correlation]. – Pravo i politika. – No4. – 2000. Available at: http://elib.org.ua/politics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1096455132&archive.
2. Salenko O. V. *Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy pro sudoustrii i status suddiv iz mizhnarodnymy standartamy* [Harmonization of the Ukrainian legislation on the judiciary and the status of judges with international standards]. – Kyiv: Alerta Publ, 2016. – 276 p.
3. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy.
4. Opryshko V. F. *Teoretychni ta praktychni aspekty mekhanizmu harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z mizhnarodnym pravom* [Theoretical and practical aspects of the mechanism of harmonization of Ukrainian legislation with international law]. Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z mizhnarodnym pravom: Materialy nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, zhovt. 1998 r. Kyiv, 1998. – pp. 11–25.
5. Tikhomirov Yu. A. *Kurs sravnitel'nogo pravovedeniya* [Comparative Law Course]. – Moscow: Norma Publ, 1996. – 432 p.
6. Marchenko M. N. *Sravnitel'noye pravovedeniya. Uchebnik dlya yuridicheskikh vuzov* [Comparative law]. – Moscow: Zertsalo Publ, 2001. – 560 p.
7. Rabinovych P. M. *Zakonodavstvo Ukrainy ta normy mizhnarodnoho prava: kryterii vidpovidnosti* [Legislation of Ukraine and norms of international law: eligibility criteria]. Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z mizhnarodnym pravom: Materialy nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, zhovt. 1998 r. – Kyiv, 1998. – pp. 251–256.
8. Liukhterkhandt O. *Do problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z Yevropeiskoiu konventsiiieu pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny* [The issue of harmonization of Ukraine's legislation with the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z mizhnarodnym pravom : materialy naukovopraktychnoi konferentsii Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Kyiv, 1998. – pp. 57–58.
9. Parkhomenko N. M. *Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z yevropeiskym ta mizhnarodnym pravom: metody, etapy, vydy* [Harmonization of Ukrainian legislation with European and international law: methods, stages, types]. – Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2012. – No. 1. – pp. 338–343.

Дата надходження: 12.02. 2018 р.